

Piotr Cymanow

Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kollątaja w Krakowie

MIGRACJE ZAROBKOWE MIESZKAŃCÓW OBSZARÓW WIEJSKICH MAŁOPOLSKI I PODKARPACIA NA TLE ŚWIATOWYCH TENDENCJI MIGRACYJNYCH

*LABOUR – RELATED MIGRATION OF RURAL AREAS HABITANTS
IN MALOPOLSKA AND SUBCARPATHIAN REGION
ON THE BACKGROUND OF WORLD'S MIGRATION TENDENCIES*

Słowa kluczowe: migracje zewnętrzne, obszary wiejskie, Małopolska, Podkarpacie

Key words: external migrations, rural areas, Malopolska, Subcarpathian region

Synopsis. Współczesne migracje zarobkowe mieszkańców obszarów wiejskich wpływają trwale na zmiany w strukturze demograficznej i ekonomiczno-produkcyjnej polskiej wsi. W artykule zaprezentowano wpływ migracji na zjawiska demograficzne i gospodarcze, odniesiono się również do prognoz i perspektyw w zakresie przepływu ludności w skali globalnej. Część empiryczna prezentuje wyniki badań ankietowych zrealizowanych na obszarze wybranych powiatów Południowo-Wschodniej Polski, dotyczących preferencji migracyjnych absolwentów szkół o profilu rolniczym.

Wstęp

Migracje są zjawiskiem towarzyszącym ludzkości od zarania dziejów. Na przestrzeni tysiącleci zarówno jednostki, jak i całe grupy przemieszczają się w poszukiwaniu lepszych warunków bytowych, bezpieczeństwa i schronienia przed konfliktami zbrojnymi, prześladowaniami czy klęskami żywiołowymi. Wiek XX odznaczył się szczególnym nasileniem omawianych procesów. Charakteryzował się z jednej strony potężnymi ruchami migracyjnymi będącymi konsekwencją dwóch wojen światowych, rozpadem państw wielonarodowych, brutalnymi konfliktami etnicznymi, z drugiej zaś związany był z falą migracji ekonomicznej, skierowanej głównie do bogatych krajów Europy Zachodniej, USA i Kanady.

Migracja jest procesem przemieszczeń ludności. W literaturze przedmiotu występuje wiele definicji tego zjawiska, które różnią się od siebie ze względu na przestrzenne i czasowe założenia oraz motywy leżące u źródeł tych przemieszczeń. Jest procesem zmiany miejsca zamieszkania (pobytu) osób, które przenoszą się z miejsca pochodzenia (miejsca wyjazdu) do miejsca przeznaczenia (miejsca przyjazdu). Migracje międzynarodowe to wędrówka ludzi z jednego kraju do drugiego na pobyt okresowy lub stały, dobrowolnie lub pod przymusem. Z punktu widzenia państwa, migracje międzynarodowe obejmują dwa procesy: emigrację, oznaczającą opuszczenie kraju i imigrację, czyli dopływ cudzoziemców na jego terytorium. Każde przekroczenie granicy państwa w celach turystycznych, rodzinnych, zawodowych, religijnych, podjęcia pracy, osiedlenia się z przyczyn politycznych lub ekonomicznych stanowi element migracji międzynarodowych [Michałowska 1996]. Emigrantem nazywamy człowieka opuszczającego kraj rodzimy, a imigrantem osobę, która przybyła do kraju docelowego. Formą migracji międzynarodowych jest uchodźstwo. Uchodźcami są osoby przebywające poza terytorium kraju stałego zamieszkania z powodu uzasadnionej obawy prześladowania ze względu: na rasę, religię, narodowość, przynależność do określonej grupy społecznej lub poglądy polityczne i niekorzystające z ochrony jakiegokolwiek państwa.

Wpływ ruchów migracyjnych na zmiany demograficzne i gospodarcze

Zróznicowanie przyczyn, zmienny przebieg i często nieprzewidziane konsekwencje migracji powodują, iż mamy do czynienia z niezwykle kompleksowym zjawiskiem, często trudnym do jednoznacznej oceny. Masowe przemieszczanie się ludności może przyczynić się do pogłębienia różnic etnicznych i kulturowych i tym samym stworzyć poważne wyzwanie dla struktur państwa przyjmującego, ale może też być źródłem siły roboczej, czynnikiem dynamizującym życie gospodarcze i społeczne. Utrata istotnego odsetka populacji, z reguły tego najbardziej aktywnego i gotowego na podjęcie nowych wyzwań

związanych z całkowitą zmianą otoczenia, może być bardzo niekorzystna dla rozwoju kraju pochodzenia emigrantów, jednak towarzyszące migracjom zarobkowym transfery pieniężne bywają też znaczącym zastrzykiem finansowym stabilizującym sytuację wewnętrzną.

Obecnie w największej mierze mamy do czynienia z migracjami o charakterze zarobkowym, które najsilniej oddziałują na rozwój państw. Migrację zarobkową definiuje się jako: „przestrzenne przemieszczenie ludności zawodowo czynnej podejmowane w celu poprawy sytuacji życiowej własnej i członków rodziny” [Nakonieczna 2007]. Często jednak zdarza się tak, że wyodrębnienie tego typu migracji spośród licznych pozostałych jest bardzo trudne lub wręcz niemożliwe. Ludzie przemieszczając się zmieniają swoje postanowienia co do charakteru i długości pobytu, nierzadko też ukrywają prawdziwy cel migracji [Dębowska 2007]. Migracje są zjawiskiem tak bardzo złożonym, że niemożliwym jest sformułowanie jednej uniwersalnej definicji, która wyjaśniałaby ich istotę i przyczyny. Istnieje więc wiele różnych teorii klasyfikujących migracje, których podziału można dokonać na podstawie kilku kryteriów [Janicki 2007]. Jedno z nich zakłada, że poszczególne dyscypliny naukowe zajmując się innymi aspektami zjawiska migracji formułują odmienne prawa. W wyniku tego teorie wyodrębnione na gruncie danej dyscypliny mają wiele wspólnych cech i różnią się od teorii powstałych na bazie innej dyscypliny naukowej. Na tej podstawie teorie migracji dzieli się na teorie ekonomiczne, socjologiczne i geograficzne. Według teorii ekonomicznych, główną przyczyną decyzji o migracji są względy finansowe. Człowiek pragnie poprawić swoją sytuację materialną, zapewnić lepszy byt, a więc poszukuje miejsca, w którym te potrzeby zostaną zaspokojone. Według Janickiego [2007]: „Decyzja o migracji jest zatem wypadkową indywidualnej kalkulacji potencjalnych ekonomicznych zysków i kosztów ewentualnego przemieszczenia”.

Generalnie zakłada się, iż głównym beneficjentem migracji jest jej uczestnik, natomiast korzyści względnie straty dla krajów wysyłających i przyjmujących migrantów są przedmiotem kontrowersji w literaturze fachowej. Przyjmuje się, że dominują korzyści, natomiast ich saldo pozostaje względnie ograniczone. Obok tradycyjnych korzyści migracji dla kraju wysyłającego, takich jak zmniejszenie bezrobocia i poprawa finansowania zewnętrznego dzięki transferom zarobków emigrantów, w przypadku Polski należy liczyć się z nietypowym zjawiskiem, polegającym na tym, że Polska w większym stopniu niż inne kraje doświadczające wzmoczonych wyjazdów, jest narażona na ryzyko pogorszenia struktury demograficznej starzejącego się społeczeństwa. Równocześnie emigranci polscy ułatwiają realizację polityki prorodzinnej w krajach UE-15, odpowiadając na popyt zatrudnienia w sektorze opieki nad dziećmi i osobami starszymi oraz usługach medycznych.

Biorąc pod uwagę kwestie ekonomiczne, pomimo że dysproporcje w dochodach krajów wysyłającego i przyjmującego uważa się za główny czynnik warunkujący decyzje o wyjeździe, to w opinii wielu ekspertów początkowa poprawa jakości życia obywateli kraju pochodzenia może też sprzyjać większej mobilności pracowników. Jednak wszyscy są zgodni co do tego, że poprawa standardu życia w kraju pochodzenia oraz zmniejszanie rozpiętości dochodowych na linii kraj pochodzenia/przeznaczenia przyczyniają się do powrotów wyjeżdżających oraz sprawiają, że zjawisko emigracji jest czasowe [Wpływ emigracji... 2007].

Kierunki współczesnych migracji zarobkowych

Ekstrapolowanie trendów migracyjnych jest utrudnione z uwagi na ograniczone zasoby wiarygodnych, popartych badaniami empirycznymi danych nt. zjawiska, a także ze względu na różnice na szczeblu narodowym w metodologiach jego ujmowania oraz dopiero inicjowane na poziomie międzynarodowym próby ujednoczenia podejścia statystycznego do problemu migracji. Szczególnym utrudnieniem jest brak danych nt. powrotów z emigracji, co w istotnej mierze utrudnia bilansowanie korzyści i strat związanych z migracją. Kierując się opinią Komisji Europejskiej, należy podkreślić, że pomimo nasilenia zjawiska migracji w obrębie Europy, nie doszło do masowych przemieszczeń ludności krajów UE-10 na Zachód i zakłóceń równowagi na tamtejszych rynkach [Wpływ emigracji... 2007]. Niemniej jednak w okresie ostatnich lat można było zaobserwować niedobory wykwalifikowanej siły roboczej w krajach pochodzenia migrantów, np. istotne braki fachowców w branży budowlanej i montażowej. Tendencja ta może mieć postać wygasającą, ponieważ szacuje się, że zmniejszenie dysproporcji w dochodach/wynagrodzeniach o 30-40% jest warunkiem koniecznym dla wystąpienia zjawiska reemigracji (lub zatrzymania migracji), co w przypadku wspomnianych branż już następuje.

Według raportu Światowej Organizacji Migracji (*International Organisation of Migrations*) w Genewie [Word Migration... 2008] kraje uprzemysłowione będą konkurowały nie tylko o wysoko wykwalifikowanych pracowników. Rynek pracy odczuwa bowiem braki także w sektorze nisko i średnio wykwalifikowanych pracowników. Sytuacja taka wynika w głównej mierze z rosnących niedoborów lokalnej siły roboczej lub braku gotowości do podejmowania zatrudnienia w sektorach takich, jak: rolnictwo, budownictwo, turystyka i sektor pomocy domowej. W kolejnych 50 latach kraje te będą doświadczwały coraz większego zapotrzebowania na siłę roboczą, głównie z uwagi na spadek stopy urodzeń i wiek po-

pulacji pracującej (szacuje się, że we wskazanym okresie liczba osób powyżej 60-tego roku życia będzie dwukrotnie przekraczała liczbę dzieci). Według przewidywań raportu, obecne zachwianie równowagi w podaży siły roboczej jeszcze się pogłębi. Trendy demograficzne wskazują, że populacja osób w wieku produkcyjnym, chociażby w Afryce może wzrosnąć trzykrotnie: z 408 mln w 2005 roku do 1,12 mld w 2050 r. Inne badanie wskazuje, że do 2030 roku pracownicy pochodzący z Chin i Indii będą stanowić 40% światowej siły roboczej. Z drugiej strony przewiduje się, że bez migracji, liczba osób w wieku produkcyjnym w krajach rozwiniętych spadnie do 2050 roku o 23% [Departament Narodów... 2006].

Co do możliwych scenariuszy dla Polski – za najbardziej prawdopodobne i jednocześnie optymistyczne uznaje się, iż perspektywy konwergencji gospodarczej, w tym w wymiarze dochodowym, a także tendencje demograficzne będą czynnikami ograniczającymi „wypychanie” pracowników polskich za granicę i „przyciągającymi” imigrantów z krajów ościennych oraz rozwijających się krajów azjatyckich.

Metodyka badań

W procesie gromadzenia materiału empirycznego wykorzystano metodę sondażową. Metoda sondażu wg Łobockiego [2000] „*jest to metoda badań, której podstawową funkcją jest gromadzenie informacji o interesujących badacza problemach w wyniku relacji słownych osób badanych, nazywanych respondentami*”. W badaniach zastosowano technikę ankietową będącą według Pilcha [1998] techniką gromadzenia informacji, polegającą na wypełnianiu, najczęściej samodzielnie przez badanego specjalnych kwestionariuszy, na ogół o wysokim stopniu standaryzacji w obecności lub braku obecności ankietera. Pytania ankiety powinny być, ściśle, jedno problemowe, zamknięte w kafeterię, czyli zestaw wszelkich możliwych odpowiedzi. Kafeterie mogą być zamknięte, półotwarte i koniunktywne.

Badanie ankietowe w obecności badacza przeprowadzono na reprezentatywnej grupie 200 losowo wybranych respondentów będących uczniami klas maturalnych i przedmaturalnych szkół o profilu rolniczym bądź zbliżonym. Zakresem badań objęto 8 szkół – po 4 z Małopolski i Podkarpacia, ankietowania dokonano w III i IV kwartale 2009 roku. Osoby badane deklarowały posiadanie gospodarstwa rolnego przez rodziców, będąc jednocześnie kandydatami do ewentualnego przejęcia tego majątku i pozostania kierownikami tych gospodarstw w przyszłości.

Celem artykułu było ukazanie relacji pomiędzy dynamiką współczesnych zjawisk ekonomiczno-społecznych a natężeniem procesów migracyjnych – głównie w odniesieniu do tzw. rynków wschodzących. Znaczący dysparytet dochodowy w rolnictwie staje się czynnikiem wypychającym (w teorii *pull – push*) dla wielu, zwłaszcza młodych mieszkańców obszarów wiejskich). Zjawiska te nie omijają polskiej wsi, a szczególnie terenów o rozdrobnionej strukturze agrarnej i niekorzystnych warunkach środowiskowych, do jakich należy znacząca część Polski Południowo-Wschodniej. Istotną kwestią staje się oszacowanie potencjalnej skali migracji oraz jej skutków, korespondującej z deklarowanymi działaniami młodych ludzi w przyszłości.

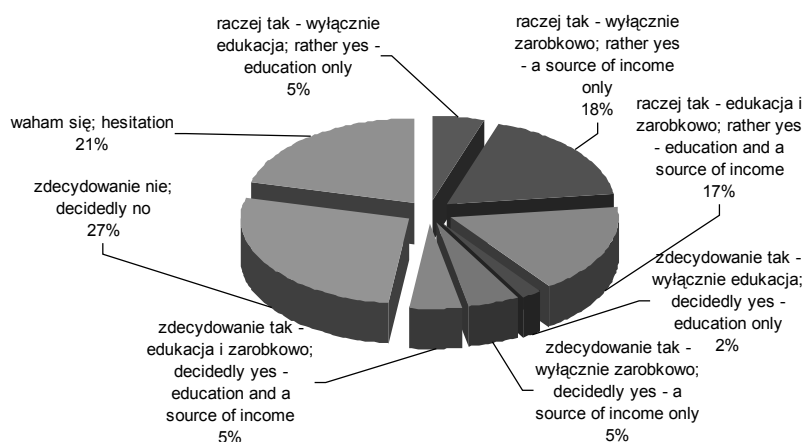
Tendencje migracyjne mieszkańców Małopolski i Podkarpacia

Jednym z istotnych efektów globalizacji staje się wzrost mobilności ludności obszarów wiejskich (w tym również peryferyjnych). Proces ten w znacznej mierze staje się udziałem ludzi młodych, bardziej świadomych realiów współczesnego świata w sferze przemian społeczno-gospodarczych. Podobnie jak to miało miejsce na początku ubiegłego wieku, migracje zarobkowe ludności obszarów podgórskich stają się sposobem stopniowego odejścia z tej sfery gospodarki, będąc poprzez zmianę mobilności pomostem do zmiany prowadzonego modelu życia [Wieruszewska 2007].

Przeprowadzone badania dowodzą, iż świadomość młodzieży w tych kwestiach znacząco wzrasta, pomimo wyboru profilu rolniczego w edukacji na poziomie średnim, stosunkowo mała liczba respondentów chce się związać zawodowo z tą sferą działalności.

Okolo połowa ankietowanych (47%) nie widzi takiej możliwości, w tym zdecydowanie negatywnie nastawiony jest co piąty badany. Jeden na 10 ankietowanych chciałby kontynuować taką działalność w niezminionej formie, 15% widziało by swoją przyszłość w gospodarstwie, ale po przeprowadzeniu jego gruntownych przeobrażeń, zaś 28% jeszcze nie podjęło decyzji w tej sprawie. Z odpowiedziami tymi koresponduje deklaracja dotycząca doinwestowania takiego przedsięwzięcia środkami pochodzącymi z wyjazdów zarobkowych. Prawie 2/3 badanych nie biała takiej opcji pod uwagę, ale ok. 40% respondentów widziało taką możliwość – swoich szans upatrywało głównie w unowocześnieniu i zwiększeniu skali dotychczasowej działalności (ponad połowa wskazań), a także zmianie profilu działalności rolniczej oraz przejściu do sektora usług, głównie agroturystycznych (po ok. 20% wskazań w obu wymienionych wariantach).

Respondentów zapytano o zamiar i ewentualny cel wyjazdu po ukończeniu szkoły średniej. Z przedstawionych danych wynika, iż ok. 40% respondentów raczej deklarowało wyjazd poza miejsce zamieszkania, zaś 12% określało ten wybór jako pewny. Dalsza analiza w ramach badania ankietowego

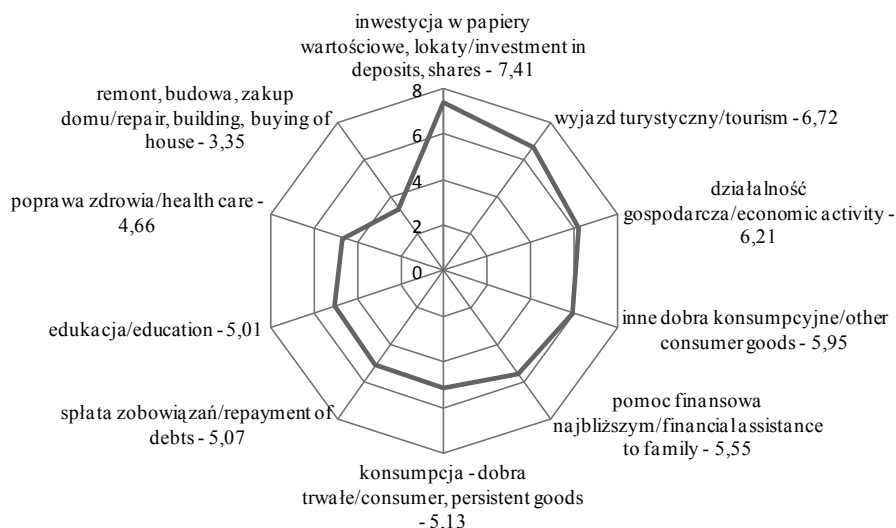

Rysunek 1. Cele deklarowanego wyjazdu
Figure 1. Purposes of declared foreign travels

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

wskazała, iż dla prawie 55% przypadków spośród osób deklarujących wyjazd, decyzja oznaczała migrację zewnętrzną, a zatem bardziej trwałą formę pobytu oznaczającą zmianę środowiska i kraju zamieszkania.

Następne pytanie dotyczyło priorytetów wydatkowych badanych osób. Respondenci mieli wskazać potencjalne kierunki przepływu środków pozyskanych dzięki wyjazdom zagranicznym. W badaniu tym respondenci wskazywali istotność 10 elementów z kafeterii w ramach rangi 1 – najważniejszy, 10 – najmniej istotny. Wynik w postaci średniej ilości punktów – przedstawiono na rysunku 2. Analiza priorytetów wydatkowych badanych osób wskazuje na istotną chęć usamodzielnienia się tych osób w sensie mieszkaniowym. Wskazanie 3,35 dowodzi, iż środki finansowe pochodzące z wyjazdów zarobkowych posłużą do zaspokojenia tej grupy potrzeb, jaką jest zakup, budowa bądź remont własnego lokum. Co 4 z badanych osób wskazała ten cel za najistotniejszy, ponad połowa wskazała go jako jeden z dwóch priorytetów. Kolejne miejsca zajęły: ochrona zdrowia (mimo młodego wieku respondentów znacząca część środków miałaby zostać przeznaczona na tę sferę) oraz edukacja i inwestycje w środki trwałe. Wysokie miejsce edukacji w tym rankingu (dla 17% badanych był to najwyższy priorytet) świadczy o chęci podjęcia studiów wyższych i tym samym zwiększeniu swoich szans na rynku pracy.

Rysunek 2. Potencjalne kierunki wydatków migrantów
Figure 2. Potential expense priorities of migrating people

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Podsumowanie i wnioski

Przegląd literatury i analiza badań empirycznych pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

1. Migracje mają istotny wpływ na dynamikę zjawisk gospodarczych i demograficznych. W najbliższych dziesięcioleciach będzie to skutkowało znaczącymi przeobrażeniami rynków zarówno w krajach wysoko rozwiniętych, jak i w odniesieniu do tzw. *emerging markets*.
2. Główną przyczynę aktualnych migracji zewnętrznych stanowią względy finansowe i bytowe. Sytuacja wejścia na rynek pokolenia wyżu demograficznego w momencie spowolnienia gospodarczego stanowi barierę rozwojową dla wielu młodych Polaków. Dysparytet dochodowy w rolnictwie względem innych gałęzi gospodarki pogłębia tendencję odpływu młodzieży ze wsi – poprzez migracje wewnętrzne i zewnętrzne.
3. Niemal połowa z badanej populacji respondentów nie chce kontynuować pracy w gospodarstwie rodziców. Chęć takiego wyboru zawodowego potwierdza jedynie 10% badanych, dalsze 15% dopuszcza taką możliwość pod warunkiem gruntownego przekształcenia dotychczasowej działalności.
4. Połowa respondentów deklaruje opuszczenie miejsca zamieszkania po ukończeniu szkoły średniej, z tego ok. 55% myśli o wyjeździe zagranicznym. Tylko co 4 badany definitywnie odrzuca myśl o wyjeździe z rodzinnej miejscowości.
5. Ocena priorytetów wydatkowych badanych osób wskazuje na chęć usamodzielnienia się młodych respondentów. Istotnym elementem jest dla nich również edukacja i ochrona zdrowia, natomiast decyzje o ewentualnym podjęciu działalności gospodarczej i inwestycjach kapitałowych odkładają na dalszy plan.

Literatura

Departament Narodów Zjednoczonych ds. Ekonomicznych i Społecznych UNDESA 2006.

Dębowska O. 2007: Migracje – wyniki aktualnych badań i analiz. Małopolskie Obserwatorium Rynku Pracy i Edukacji, Kraków, 16.

Janicki W. 2007. Przegląd teorii migracji ludności. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, Sectio B, vol. LXII/14, 285-304.

Lobocki M. 2000. Metody badań pedagogicznych i technika. Impuls, Kraków, 243.

Michałowska G. (red.) (1996): Mały słownik stosunków międzynarodowych. WSiP, Warszawa, 122.

Nakoneczna J. 2007: Migracje międzynarodowe a rozwój państwa. Wyd. Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 16-19.

Pilch T. 1998. Zasady badań pedagogicznych. Żak, Warszawa, 51.

Wieruszewska M. (red.) (2007): Tu i tam. Migracje z polskich wsi za granicę. IRWiR-PAN, Warszawa, 19.

World Migration Report 2008: International Organisation of Migrations. [www.iom.int], 2011.

Wpływ emigracji zarobkowej na gospodarkę Polski. 2007: Ministerstwo Gospodarki, 10-12.

Summary

The paper presents current tendencies of labour-related migration. Mass movement of people in result of globalization may contribute to magnifying ethnic and cultural differences and therefore create serious challenge for the receiving country structures, but it may be also a source of labour force, a factor dynamizing economic and social life. The Author indicates important problems of local labour markets, where owing to difference of potentials – a constant flow of people and capital takes place.

Disadvantageous demographic tendencies in Europe may be balanced by the influx of immigrants from Asia or Africa, whereas weakening of internal labour demand in Poland, combined with income disparity provides, especially for young people, a push-out factor, for external emigration. The article presents also results of investigations on potential migration of rural youths from the Malopolska and Subcarpatian Regions. Half of the respondents declare willingness to leave their places of residence after they complete school education and 55% of this number consider going abroad. Only every 4th surveyed person definitely rejects the idea of abandoning their native location. The assessment of the expense priorities of the surveyed persons indicates young peoples' a willingness to strike out on their own. An important element for them is also education and health protection, whereas they postpone decisions about potential undertaking economic activity or capital investments.

Adres do korespondencji:

dr inż. Piotr Cymanow
Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie
Zakład Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa
Al. Mickiewicza 21
31-120 Kraków
tel. (12) 662 43 29
e-mail: cymanow@poczta.onet.pl